

სამხრეთ კავკასია და ირანის რეგიონალური თანამშრომლობის პარკისაქტივები და გამოწვევები

რეგიონალური თანამშრომლობის პოლიტიკაში იმ ქვეყნების ურთიერთობა იგულისხმება, რომლებიც ერთად ქმნიან კონკრეტულ ისტორიულ-გეოგრაფიულ, ეკონომიკურ და გეოპოლიტიკურ რეგიონს. თანამედროვე ეტაპზე ირანის მეზობელი ქვეყნებიც ამავე კონტექსტით ითვლებიან „რეგიონალურ თანამშრომლებად“. ირანი შუა აღმოსავლეთის ქვეყანას წარმოადგენს, მისი მეზობლები კი არიან სამხრეთ კავკასიის, დასავლეთ აზიის, კასპიის ზღვის და ცენტრალური აზიის ქვეყნები: აზერბაიჯანი, სომხეთი, თურქეთი, თურქმენეთი, ავღანეთი, პაკისტანი, ერაყი და არაბთა გაერთიანებული საემიროები. ირანის მათთან ურთიერთობა მრავალფეროვანია, რასაც ქვეყნის არამარტო სტრატეგიული მდებარეობა, არამედ ბუნებრივი რესურსების სიმრავლაც უწყობს ხელს – ირანი ფლობს ნავთობპროდუქტების და ბუნებრივი გაზის საკმაოდ დიდ რაოდენობას და ტექნოლოგიურად შუა აღმოსავლეთის ერთ-ერთი ყველაზე განვითარებული სახელმწიფოა. რესურსების შედეგია ისიც, რომ ირანის მთლიანი შიდა პროდუქტის მიხედვით (მშპ) მეოთხე ადგილს იკავებს ისლამურ სამყაროში და სიდიდით თურქეთის შემდეგ – მეორე ადგილს დასავლეთ აზიაში [1].

1979 წლის ირანის ისლამური რევოლუციისა და ქვეყნის პოლიტიკური სისტემის ტრანსფორმაციის, აგრეთვე ირან-ერაყის ხანგრძლივი ომის დასრულების შემდეგ ირანის როლი საერთაშორისო პოლიტიკურ პროცესებში გაიზარდა [2, 285].

XXI საუკუნის დამდეგს ირანმა საერთაშორისო ურთიერთობებში ახალ პოლიტიკურ ალტერნატივებსაც დაუდო სათავე – ირანის პრეზიდენტმა მოჰამად ჰათამმა (ქვეყნის მეთაური 1997-2005 წწ.) 2000 წელს მსოფლიოს შესთავაზა „ცივილიზაციათა დიალო-

გი“, რომელიც ფართოდ გაიზიარა გაერომ და ევროპის ქვეყნებმა და შედეგად არსებული მსოფლიო წესრიგის გადახედვაც გამოინ-
ვია [3]. თუმცა მომდევნო პერიოდში, პრეზიდენტ აჰმადი ნეჯადის
„ახალმა კონსერვატიზმმა“ ისლამური რესპუბლიკა აქამდე ყველა-
ზე რთულ პოლიტიკურ და ეკონომიკურ იზოლაციამდე მიიყვანა.
ამიტომაც, 2013 წელს პრეზიდენტად არჩეული ჰასან რუჰანის პრი-
ორიტეტი ქვეყნის საგარეო პოლიტიკურ კურსში ცვლილებების
შეტანა გახდა და მან მიაღწია კიდეც ამას. ახალი ერა ირანის საგა-
რეო პოლიტიკურ ურთიერთობებში პრეზიდენტმა ჰასან რუჰანმა
შემდეგნაირად განსაზღვრა: „გვინდა 30 წლიანი მტრობა მეგობ-
რობად გადავაქციოთ“-ო [4].

ჰასან რუჰანის მთავრობის საგარეო პოლიტიკურ კურსზე შე-
იძლება ვიმსჯელოთ საგარეო საქმეთა მინისტრ ჯავად ზარიფის
მიერ Foreign Policy-ში გამოქვეყნებული სტატიის მიხედვით – „რა
სურს რეალურად ირანს“. აღნიშნულ სტატიაში ავტორი მიმოიხი-
ლავს საერთაშორისო პოლიტიკაში მიმდინარე ცვლილებებს, ირა-
ნის როლს, მიზნებსა და მათი მიღწევის გზებს. ქართულ სამეცნიე-
რო სივრცეში კარგადაა შენახილი ზარიფის აღნიშნული სტატია
[2, 288]. ირანელი დიპლომატის აზრით, მრავალპოლუსიან სამყა-
როში ირანს, როგორც მნიშვნელოვან რეგიონულ ძალას, თავისი
გეოგრაფიული მდებარეობის გამო უნიკალური პოზიცია აქვს.
ირანის ისლამურ რესპუბლიკას შეუძლია აქტიური მონაწილეობა
მიიღოს რეგიონში მშვიდობის, უსაფრთხოებისა და სტაბილურო-
ბის დამყარებაში და კატალიზატორის როლი შეასრულოს მიმდი-
ნარე პოლიტიკურ ცვლილებებში [2, 288] ამავე დროს ირანის ახა-
ლი საგარეო პოლიტიკური დისკურსი „გონივრულ ზომირებაზე“
იქნება დაფუძნებული, რომელიც კონფრონტაციიდან დიალოგზე
გადასვლას, კონსტრუქციულ ურთიერთქმედებას, ირანის ეროვნუ-
ლი ინტერესების დაცვას და ქვეყნის გრძელვადიან მრავალმხრივ
განვითარებას გულისხმობს, ხოლო ირანის თანამედროვე საგარეო
პოლიტიკის პრიორიტეტებში ერთ-ერთი უმთავრესი დეტალი ხდე-
ბა ორმხრივი და მრავალმხრივი ურთიერთობების განვითარება
ქვეყნებთან, საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და ეკონომიკურ
ინსტიტუტებთან [2, 289].

ირანის მთავრობა მიუთითებს, რომ მის სტრატეგიულ გეგ-
მებში არ არის ბირთვული იარაღის ადგილი და თანამშრომლობის-

თვის ქვეყანაში მიიწვია ისეთი ორგანიზაციები, როგორია „BP“, „Eni“ (უმსხვილესი იტალიური ნავთობისა და გაზის კომპანია), „Total“ (ფრანგული ნავთობისა და გაზის კომპანია) და „Shell“ (ნიდერლანდებისა და ბრიტანეთის ნავთობისა და გაზის კომპანია). მთავრობის ამ ახალ ინიციატივებს მხარი დაუჭირა ირანის სულიერმა ლიდერმა აიათოლა ალი ხამენეიმ, რომელმაც მთავრობის მოქმედებას „გააზრებულად გადაგებული ნაბიჯი“ უწოდა [2, 290].

მიუხედავად იმისა, რომ ირანის ბირთვული პროგრამის საკითხის საბოლოო გადაწყვეტაზე საუბარი ჯერ კიდევ ნაადრევია, 2011 წელს ჟენევაში დადებული შეთანხმებითა და მისი შესრულებით რეალურად დაიწყო ირანის პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაციიდან გამოსვლის პროცესი. აღნიშნული მოვლენების ფონზე, თეირანს საშუალება ეძლევა, ლავირების პოლიტიკის გატარების შემთხვევაში, მრავალპოლუსიან სამყაროში მნიშვნელოვანი რეგიონული ძალის როლი განიმტკიცოს და ანგარიშგასაწევი რგოლი გახდეს გლობალური ძალების ურთიერთობებში [5].

ირანის საგარეო პოლიტიკური პოზიცია ღიად დაფიქსირდა, როდესაც 2012 წელს მიუმხრობლობის მოძრაობის ლიდერი გახდა; ამ ორგანიზაციაში 120 სახელმწიფოა გაერთიანებული და ერთ-ერთ მნიშვნელოვან საერთაშორისო სტრუქტურას წარმოადგენს გაეროს შემდეგ [3]. მიუხედავად იმისა, რომ ირანს აქვს გარკვეული ტერიტორიული პრეტენზიები არაბთა გაერთიანებულ სამხრეთთან, აზერბაიჯანთან, ავღანეთთან, პაკისტანთან და ერაყთან [6], ასეთი დეფინიციით ირანი ერთმნიშვნელოვნად უნდა მივიჩნიოთ სტაბილური პოლიტიკური პროცესების ქვეყანად.

აღნიშნული პროცესების ფონზე თეირანმა თანდათანობით ჩამოაყალიბა მკაფიო რეგიონული პოლიტიკა. გეოპოლიტიკური და სტრატეგიული კურსიდან გამომდინარე ირანთან აღმოჩნდა დაკავშირებული სამხრეთ კავკასიის, შუა აღმოსავლეთის, ცენტრალური აზიის და კასპიის რეგიონის ნებისმიერ წერტილში მიმდინარე პროცესები: სეპარატიზმი, რელიგიური, ეთნიკური, სამხედრო, ეკონომიკური, ნარკობიზნესი, ლტოლვილების საკითხი თუ სხვ. ირანმა შეძლო და მიაღწია სპეციფიურ ურთიერთობებს ყველა მიმართულებით. როგორია ეს პოლიტიკა სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებთან ურთიერთობის კონტექსტში?!

როგორც კვლევები მიუთითებენ, თეირანის რეგიონალური

პოლიტიკის განხილვისას არ უნდა დაგვავინწყდეს ნაციონალურ-ფსიქოლოგიური ფაქტორი – ირანის ისლამური რესპუბლიკა უძველესი სპარსეთის მემკვიდრეა და მსოფლიო შიიზმის ცენტრი, რის შედეგადაც ჩამოყალიბდა მენტალურად ირანელი შიიტების ტიპი, ამაყი ადამიანი, რომელიც მნიშვნელოვან პოლიტიკურ ფიგურას წარმოადგენდა წინათ და წარმოადგენს დღესაც. აქედან უნდა მომდინარეობდეს ირანის ამბიციური პოლიტიკაც და ირანული ნაციის ფსიქოლოგიური სიმნიფიც – იცხოვრო ისე, როგორც უკეთესად მიგაჩნია. ეს პოლიტიკა კულტურულ ასპექტშიც განიხილება, რადგან ირანული კულტურის პროპაგანდისტის სახელმწიფო მნიშვნელოვან თანხებს ხარჯავს. ამ მომენტების და თანამედროვე რეალობის გათვალისწინებით ირანი რეგიონის უძლიერეს სუბიექტს წარმოადგენს.

ზოგადად, ისტორიულად, კულტურულად და რელიგიურად უპირველესი და უპირატესი ურთიერთობები ირანს შუა აზიის ქვეყნებთან აქვს, რაც თანამედროვე ეტაპზე ცენტრალურ აზიაში ირანის პოზიციების გამტკიცების მიზნითაა განპირობებული. მართალია ეს ურთიერთობები ძირითადად პოზიტიურად ვითარდება, მაგრამ მაინც ახლავს გარკვეული დაძაბულობა. შედარებით პოზიტიურია ურთიერთობა თურქმენეთთან, მაგრამ ეს უფრო ეკონომიკური მოტივებითაა განპირობებული. თუმცა არსებობს მეორე მხარეც – ესაა თურქმენეთის მკაცრი პოზიცია ისლამური სასულიერო წრეების პოლიტიზებასთან დაკავშირებით – თურქმენეთში ეს სფერო მკაცრადაა რეგლამენტირებული სახელმწიფოს მიერ, რაც ირანის იდეოლოგიურ პრინციპებს ეწინააღმდეგება [7].

ფაქტი მაინც ერთია, ცენტრალური აზიის ქვეყნები მუდმივად მიუთითებენ ირანს დასავლეთის ქვეყნებთან შესაძლო ურთიერთობების გააქტიურებაზე, თუმცა მაინც აღიარებენ ირანის ლიდერობას რეგიონში [8].

ამ ასპექტების გათვალისწინებით ირანის პოლიტიკა ცენტრალური აზიის ქვეყნებთან შეიძლება დავახასიათოთ როგორც მშვიდობიანი. ირანი ცდილობს მიიღოს მათგან ის დადებითი, რაც მას ყველაზე მეტად ნაადგება განვითარებაში, მაგრამ წარსული გამოცდილებიდან გამომდინარე (და არა მარტო შუა აზიის, არამედ წინა აზიაში არსებული ვითარებიდან გამომდინარე) ჩამოუყალიბდა ფრთხილი დამოკიდებულება აშშ-თან ურთიერთობის კუთხით

და და ყურადღებით ეკიდება ყველა იმ ასპექტს, რასაც რეგიონში აშშ-თან შესაძლო დაპირისპირება შეიძლება მოჰყვეს.

თავისი მეზობლებიდან ირანს ყველაზე მეტად აინტერესებს თურქეთის პოზიცია. თურქეთი, როგორც ოსმალეთის იმპერიის მემკვიდრე, რამდენიმე მიმართულებით შემოვიდა სამხრეთ კავკასიაში – პოლიტიკური, ეკონომიკური და იდეოლოგიური მიმართულებით. თურქეთის ხელისუფლებამ 1991 წლიდან, სსრ კავშირის დაშლის დღიდან დაიწყო მზადება რეგიონში წამყვანი პოზიციების დასაკავებლად. 1990 წელს თურქეთმა სტამბულში მოიწვია თურქესტანის საერთაშორისო ყურულთაი, სადაც ყურადღების ცენტრში მოექცა „გარე თურქების“ საკითხი, რაც პირველი ნაბიჯი იყო „ახალ“ პოლიტიკაში. სადღეისოდ თვალნათელია, რომ ახალი თურქული იმპერიის შექმნა, რომელიც დამყარებული იქნება თურქეთის „უფროს ძმობაზე“, არც ისე ადვილი აღმოჩნდა. სამხრეთ კავკასიის ქვეყნები იმაზე მეტად აღმოჩნდნენ დამოკიდებულები რუსეთზე, ვიდრე ეს თურქეთს წარმოედგინა. ასეთ პირობებში თურქეთის ხელისუფლება ახალ ვარიანტს ქმნის გავლენისთვის: ის ხსნის თავის საგანმანათლებლო, რელიგიურ დაწესებულებებს ამ რეგიონში. ამას ემსახურება საინფორმაციო ინტერნეტსივრცე – „თურქული სამყაროს საინფორმაციო ბანკი“. თურქეთის ხელისუფლება თავისი მიზნებისთვის აქტიურად იყენებს კერძო ბიზნესსაც და სხვადასხვა საზოგადოებრივ თუ რელიგიურ ორგანიზაციებს ამ ურთიერთობების გასააქტიურებლად და ამ მიმართულებით არც შორს მიმავალ პერსპექტივებზე იტყვის უარს [9].

ირანის ურთიერთობა თურქეთთან დღეისათვის მშვიდობიანობაა და წინააღმდეგობრივიც, ერთის მხრივ ირანის ატომურ პროგრამას საფრთხედ აღიქვამენ მეზობელ თურქეთში, თუმცა აღიარებენ, რომ თურქეთის ეკონომიკურ თანამშრომლობას დიდი დივიდენდების მოტანა შეუძლია ორივე მხარისათვის. ასეთი დინამიკა ახასიათებს ირანის რეგიონალურ ურთიერთობას და დადებითად წარმოაჩენს შემდგომ პარტიონორობასაც [8].

ირანისთვის ძალზედ მნიშვნელოვანია ჩრდილოეთის მიმართულება და კონტაქტები რუსეთთან. რუსეთი და ირანი ფაქტიურად რეგიონალური ტიპის სტრატეგიული პარტნიორები არიან. ახლო აღმოსავლეთში მათ აერთიანებთ სირიის ფაქტორი და ასეთივე ფაქტორი სამხრეთ კავკასიაში. რუსეთს სურს ირანთან კავშირი,

უშუალო საზღვარი, მაგრამ არა როგორც სახელმწიფო საზღვარი, არამედ როგორც ევრაზიული ეკონომიკური სივრცის და ირანის საზღვარი. გასთვალისწინებელია, რომ სომხეთ-თურქეთის და სომხეთ-ირანის საზღვარს დღეისათვის მართლაც გააჩნია ევრაზიის ეკონომიკური კავშირის საზღვრის სტატუსი. ეკონომიკური განვითარების პერსპექტივის თვალსაზრისით რუსეთს სურს თურქეთის შევიწროება რეგიონში და ირანს განიხილავს როგორც ახალ ენერგოპარტნიორს. ამ კუთხით თეირანი-ერევანი-თბილისის მილსადენის მშენებლობაც სავსებით რეალური შეიძლება იყოს. შესაძლებელია მაგისტრალების „ჩრდილოეთ-სამხრეთი“ მშენებლობის განხორციელება სხვა მიმართულებითაც, ვიდრე აქამდე მოიაზრებოდა [10].

რუსეთს არც საომარი დაძაბულობა აწყობს ირანთან. მას უნდა ირანის ბუნებრივმა რესურსებმა კონკურენცია არ გაუწიონ. ამავდროულად ირანი არის დამოკიდებული გაეროში რუსეთის მხარდაჭერაზე, კერძოდ, თეირანს არ სურს რუსეთის ინტერესების საწინააღმდეგოდ იმოქმედოს სამხრეთ კავკასიაში, განსაკუთრებით ეს იგრძნობა სომხეთისა და საქართველოს მიმართ [7].

გეოპოლიტიკურად კავკასიის რეგიონს დიდი მნიშვნელობა აქვს ირანისთვის – სამხრეთ კავკასია არამარტო ქრისტიანული და ისლამური ცივილიზაციების გზაჯვარედინზე დგას, არამედ ეს ევროპა-აზიის სტრატეგიული გზაჯვარედინიცაა და მნიშვნელოვანი სათბობ-ენერგეტიკული ცენტრიც, რომელიც გეოგრაფიულადაც უშუალოდ უკავშირდება ირანისათვის ძალზედ მნიშვნელოვან კასპიის სივრცეს.

ზოგადად სამხრეთ კავკასიით ირანის დაინტერესება ახალი არაა. ბიზანტიისა და ირანის საუკუნოვან ბრძოლას სამხრეთ კავკასიისთვის XVI-XVIII საუკუნეებში ოსმალეთის იმპერიაც შეემატა, XIX საუკუნეში კი რუსეთიც, რომლის გამოჩენამ ვითარება აქ მკვეთრად შეცვალა. XX საუკუნეში რეგიონში დაფიქსირდა ბრიტანეთის ინტერესები, ბოლოს კი აშშ-ის ინტერესებიც. XXI საუკუნის დამდეგს აშშ, ირანიც და თურქეთიც ცდილობენ თავიანთი გავლენის გავრცელებას სამხრეთ კავკასიაში და ამ პოლიტიკას ატარებენ დიდი სიფრთხილით რუსეთთან მიმართებაში, რომელიც ყველაზე აქტიურია რეგიონში [11].

სსრ კავშირის დაშლის შემდეგ სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებ-

თან ურთიერთობამ ირანის ისლამური სახელმწიფო წარსული ურთიერთობების კონცეპტუალური დამოკიდებულების ტრანსფორმაციამდე და ახალი გზების ძიებამდე მიიყვანა, მაგრამ მოხდა ისე, რომ სამივე ქვეყანამ განვითარების საკუთარი გზა აირჩია და სახელმწიფოებრივი სტატუსის გამტკიცება შეძლო.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნების რეგიონალური პოლიტიკის ვექტორები განსაზღვრულია მრავალი ფაქტორით, ორმხრივი და მრავალმხრივი ურთიერთობებით, მაგრამ ირანმა, თავის მხრივ, შეძლო სპეციფიური ურთიერთობის დამყარება სამხრეთ კავკასიის სამივე სახელმწიფოსთან – საქართველოსთან, სომხეთთან და აზერბაიჯანთან. მართალია, ისინი რამდენიმე სპექტრით განირჩევიან ერთმანეთისაგან, ეთნიკურად, პოლიტიკურად და ეთნოკონფესიურად, მაგრამ 2012 წლის მონაცემებით მშპ-ს მიხედვით სამივე მათგანის მონაცემები ცალ-ცალკე და ვერც ერთად ვერ შეედრებიან ირანის ადგილს მსოფლიო პოლიტიკასა და ეკონომიკაში [12], ამიტომ იძულებულნიც კი არიან გაითვალისწინონ თვიანთი მეზობლის შესაძლებლობები.

სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებიდან ირანს ყველაზე ახლო და, შეიძლება ითქვას, რომ ყველაზე „ახალი პოლიტიკური“ ურთიერთობა აქვს სომხეთთან. სომხეთისთვის ირანთან ურთიერთობას დიდი მნიშვნელობა აქვს, ირანზე მოდის სომხეთის სავაჭრო ბალანსის მესამედი, დანარჩენი ორი-მესამედი – საქართველოზე. მომავალში შესაძლებელია სომხეთისა და ირანის შემდგომი ურთიერთობების გაძლიერებაც, მათ შორის ირანული ელექტროენერგიის ექსპორტი სომხეთ-საქართველოს გავლით რუსეთისაკენ, ასევე სხვა ტიპის პროექტები, მაგალითად, გაზის მიწოდების ახალი მოდელი, რომლის მიხედვით საქართველოს მიენოდება დიდი ოდენობის რუსული გაზი, სომხეთს – უფრო მეტად ირანული, ასევე მოხდება სხვადასხვა ტიპის გზების მშენებლობა ირანიდან შავი ზღვის მიმართულებით. ასეთი პროექტები მომგებიანია სომხეთისთვისაც [13].

კონკრეტულად სომხეთი ირანთან აწარმოებს სტრატეგიული მნიშვნელობის ოთხ პროგრამას: რკინიგზის ხაზების და ნავთობსადენის ტერმინალის მშენებლობას, მაღალი ძაბვის ელექტროგადამცემი ხაზების და მდ. არაქსზე ჰესის მშენებლობას. როგორც ირანის უშიშროების სამსახურის უფროსი ალი სალექი აღნიშნავს, სომხეთთან ურთიერთობები უფრო და უფრო ღრმავდება, სომხე-

თი ხელს წყობს ირანს რუსეთთან, საქართველოსთან და ევროპასთან ურთიერთობაში [13].

სომხეთისა და ირანის თანამშრომლობის სპეციფიური ხასიათი იგრნობა სომხეთ-აზერბაიჯანის კონფლიქტთან დაკავშირებითაც: ამ სიტუაციაშიც ირანი ახერხებს ორივე მხარესთან ყველა დონეზე შეინარჩუნოს ურთიერთობა, თუმცა აშაკარად ერიდება ყარაბაღის კონფლიქტის გააქტიურებას, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს დევნილების პრობლემა, რომლითაც მაქსიმალურად არ არის დაინტერესებული ირანი.

განსაკუთრებით საინტერესოა ირანის ურთიერთობა აზერბაიჯანთან. გულისტანის (1813 წ.) და თურქმანჩაის (1828 წ.) საზავო ხელშეკრულების პირობებით აზერბაიჯანის სამხრეთ ნაწილი ირანის შემადგენლობაში მოექცა. ორასწლიან დაშორებას არ შეიძლება გადავლენა არ მოეხდინა „ჩრდილოეთის“ და „სამხრეთის“ აზერბაიჯანლებზე. „ჩრდილოეთში“ ეს პირველ რიგში გამოიხატა ნაციონალური ავტონომიის შენარჩუნებაში, რაც განსაკუთრებით გამოკვეთილი იყო სსრ კავშირის პერიოდში. ამით „ჩრდილოეთ“ აზერბაიჯანლები ერთგვარად განსხვავდებიან სამხრეთელებისაგან, რომელთა ეთნოკულტურული ხასიათის მოთხოვნები (ირანში რამდენიმე მილიონი აზერბაიჯანელი ცხოვრობს) დღემდე არ არის პრიორიტეტული ირანისათვის. ასეთი ვითარების ფონზე ირანი დიდ სიფრთხილეს იჩენს სეპარატისტული პოტენციალი რომ არ გაიზარდოს. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ „ჩრდილო“ აზერბაიჯანში ისლამური ფუნდამენტალიზმის ზრდა არ მომხდარა, რასაც ალბათ მიესაღმებოდა ირანი. შეიძლება ვიფიქროთ, რომ შიიტური ისლამის ფართო პროპაგანდისტვის რეგიონში ზოგადად საკმარისი პირობები არ არსებობს [14].

გარკვეული პრობლემებია მოსალოდნელი აზერბაიჯანსა და ირანს შორის კასპიის ზღვის რესურსების ფლობასთან დაკავშირებით, რომლის ირგვლივ სამართლებრივი საკითხები დღემდე არ არის გარკვეული, თუმცა თუ არსებულ კორექტულ ვითარებას გავითვალისწინებთ, მომავალშიც ამ ორ ქვეყანას შორის დაძაბულობის ზრდა მოსალოდნელი არაა.

აზერბაიჯანს შეუძლია დიდი როლი შეასრულოს რუსეთისა და ირანის ურთიერთობაში, შესთავაზოს მათ თავისი ტერიტორია სატრანსპორტო ტვირთებისათვის, განსაკუთრებით სათბობ-ენერ-

გეტიკული მიმართულებით. ამ ასპექტის გამოყენებით ირანი შესაძლოა გახდეს დიდი ექსპორტიორი აზერბაიჯანის ელექტროენერგიისა, რითაც უპირველესად პაკისტანია დაინტერესებული; მაგრამ შესაძლოა ახალი ორმხრივი ოპერაციებიც მივიღოთ: ერთის მხრივ, აზერბაიჯანის ნავთობის მიწოდება ირანის ინდუსტრიული რეგიონისთვის ჩრდილო ირანში, ხოლო მეორე მხრივ, ირანული ნავთობის ექსპორტი მსოფლიო ბაზარზე, როგორც აზერბაიჯანული ნავთობისა. მაგრამ ეს საკითხები არც ისე ადვილი დასარეგულირებელია, რადგან თუ ბაქო შეუერთდება ირანის გაზსადენს და გახდება ირანული გაზის ტრანზიტორი ქვეყანა, ის ირანზე დამოკიდებული აღმოჩნდება. გაზის შევსების ძირითად წყაროდ დარჩება ირანი და რამდენადაც რუსეთი და ირანი შედიან გაზით მდიდარი ქვეყნების ხუთეულში, ხოლო აზერბაიჯანი პირველ თორმეტ ქვეყანაშიც არ შედის, ამით აზერბაიჯანი დაკარგავს თავის გეოპოლიტიკურ გავლენას და ასევე თავის სტატუსსაც სამხრეთ კავკასიაში. ამიტომ ტრანზიტის საკითხები სამხრეთ კავკასიაში არც ისე ადვილი გასათვლელია აზერბაიჯანისთვის და ირანისათვის.

გარკვეული პრობლემებია მოსალოდნელი აზერბაიჯანსა და ირანს შორის კასპიის ზღვის რესურსების ფლობასთან დაკავშირებით, რომლის ირგვლივ სამართლებრივი საკითხები დღემდე არ არის გარკვეული. თუმცა, თუ არსებულ კორექტულ ვითარებას გავითვალისწინებთ, მომავალშიც ამ ორ ქვეყანას შორის დაძაბულობის ზრდა მოსალოდნელი არაა.

ირან-აზერბაიჯანის ურთიერთობის შესწავლით აქტიურად არიან დაინტერესებული არა მარტო რუსეთი, არამედ თურქეთი და დასავლური ქვეყნებიც. როგორც ანალიტიკოსები მიუთითებენ, ადრე დაარსებული ყველა ენერგო-კომუნიკაციური პროექტები (ბაქო-თბილისი-ჯეიჰანი, „სამხრეთის ნაკადი“, „სამხრეთის კორიდორი“, „ბაქო-თბილისი-ერზერუმი“) თურქეთზე იყო აქცენტირებული, რადგან ირანი იყო იზოლაციაში. ახლა ირანი გამოვიდა იზოლაციიდან, რუსეთმაც უარი თქვა „თურქულ ნაკადზე“, საქართველომაც ეჭვის ქვეშ დააყენა თურქეთთან ცალმხრივი თანამშრომლობის პოლიტიკა და გაააქტიურა თანამშრომლობა ირანთან და რუსეთთან, ამას ემატება ისიც, რომ თურქეთის ტერიტორია დღეს არასტაბილურია ქურთების აჯანყებების გამო და ამ ტერი-

ტორიებთან ახლო გამავალი პროექტები შესაძლოა შეჩერდნენ. ესაა ის ფაქტორები, რომლებიც აზერბაიჯანის და ირანის ურთიერთობებზე ახდენს გავლენას და რომელიც მომავალში ამ ურთიერთობების მშვიდობიან თანაარსებობასაც განაპირობებენ [15].

ირანის კავკასიურ პოლიტიკაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ვექტორია საქართველო, როგორც პოლიტიკური, ასევე ეკონომიკური და გეოსტრატეგიული კუთხით. განსაკუთრებით აქტუალურია ირანისათვის „ჩრდილოეთი-სამხრეთის“ სატრანსპორტო კორიდორი. საქართველო ამ ხაზის მნიშვნელოვანი ნერტილია და მისი ჩართვა ამ პროექტში ირანისათვის სასურველია. საქართველოს, როგორც შავიზღვისპირა ქვეყანას, ასევე დიდი მნიშვნელობა აქვს ირანისათვის ევროპული სავაჭრო ურთიერთობების თვალსაზრისით. ირანი დიდ ყურადღებას აქცევს საქართველოს ენერგეტიკულ პრობლემებსაც და სურს გაააქტიუროს თანამშრომლობა ამ კუთხითაც. აქამდე საქართველოს ძირითად ენერგოპარტნიორად აზერბაიჯანი განიხილებოდა, რამდენადაც საქართველო გაზის 90 % აზერბაიჯანისგან იღებდა, მაგრამ ამ ბოლო პერიოდში საქართველო ცდილობს აღადგინოს თავისი გეოპოლიტიკური სტატუსი და, სავარაუდოდ, აზერბაიჯანისთვის მხოლოდ ტრანზიტულ ტერიტორიად ყოფნას აღარ დაჯერდება [15].

ახალი გეოპოლიტიკური პროგრამა, რომლის კონტურები რუსეთთან ურთიერთობის დარეგულირების გზების ძიებასაც გულისხმობს, რუსული გაზით დაინტერესებასაც არ გამოორიცხავს. მიუხედავად აფხაზეთსა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთში“ შექმნილი პრობლემებისა და რუსეთთან არსებული დაძაბული ურთიერთობისა, საქართველოს შეუძლია შექმნას ახალი კორიდორი რუსეთი-საქართველო-ირანის მიმართულებით.

არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ირანი – საქართველოს ურთიერთობაში ეკონომიკური ინტერესების გარდა ჩართულია პოლიტიკური და იდეოლოგიური ასპექტებიც. ირანის სახელმწიფო მუდმივად გამოხატავს დაინტერესებას აშშ-ის გააქტიურების გამო რეგიონში, როგორც ირანის უსაფრთხოებისთვის მნიშვნელოვან მომენტს, მაგრამ რუსეთის გავლენა საქართველო-აშშ-ის ურთიერთობაზე და საქართველოს კულტურული მისწრაფება ევრო-ატლანტიკური სივრცისაკენ ერთგვარი სიმშვიდის გარანტიასაც უქმნის ირანს. თუმცა ირანი ალბათ აუცილებლად შეეცდება, არ და-

უშვას „არარეგიონალური“ მოთამაშე კავკასიაში, იქნება ეს აშშ, თუ ნებისმიერი სხვა, რაშიც ირანისა და რუსეთის პოზიციები ერთმანეთს ემთხვევა [14].

თანამედროვე ეტაპზე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებთან კეთილმეზობლური ურთიერთობის ხაზგასმით ირანის ისლამური რესპუბლიკა მიუთითებს ქვეყნის ძირითად პოლიტიკურ ვექტორზე – ნაციონალურ უსაფრთხოებაზე და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებაზე, რითაც ირანის რეგიონალური თანამშროლობის პოლიტიკა დადებითად და ეკონომიკურად მომგებიანად გამოიყურება სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებისათვის.

როგორც აზერბაიჯანის პრეზიდენტი ილხამ ალიევი მინისტრთა კაბინეტის სხდომაზე განაცხადა, სამხრეთი თანამშრომლობის ფორმატმა კავკასიაში და ახლო აღმოსავლეთში – აზერბაიჯანი-ირანი-რუსეთი და აზრბაიჯანი-საქართველო-თურქეთი – შესაძლოა რეგიონის უსაფრთხოებაც უზრუნველყოს [16].

ასეთი რეგიონალური ურთიერთობების ფონზე ირანი, კავკასიის გარდა, დღეისათვის გარშემორტყმულია ისეთი მეზობლებით, რომლებიც სინამდვილეში მისივე მტრები იქნებ არც არიან, მაგრამ არც მეგობრები არიან, უფრო მეტიც – შეიძლება ითქვას, რომ პოტენციური მოწინააღმდეგეები არიან. აშშ-მა ირანის საწინააღმდეგოდ თავისი ძალების კონცენტრაცია მოახდინა – დასავლეთით ერაყში, აღმოსავლეთით – ავღანეთში, სპარსეთის და ირანის ყურეში. ნატოს წევრ თურქეთში. სპარსეთის ყურის მეორე ნაპირზე – სუნიტური მონარქიაა და ისიც მისი მოწინააღმდეგეა. მაგრამ ფაქტია, რომ ამჟამად ეს ურთიერთობები დარეგულირებულია საერთაშორისო შეთანხმებებით და შეიძლება ითქვას, რომ ირანს არ გააჩნია ხელისშემშლელი ფაქტორები, გააქტიურდეს კავკასიისკენ, ევროპა-აზიის შემაერთებელ გზებზე გავლენის მოპოვებისთვის [14].

სამხრეთ კავკასია და ახლო აღმოსავლეთი ამჟამად ისეთ პერიოდს გადაიან, როდესაც ყველაფრის გადანყვეტა ეკონომიკური საზომით ვერ მოხდება და საკმაოდ მნიშვნელოვანმა ეკონომიკურმა ინტერესებმა შესაძლოა ადგილი დაუთმოს სტრატეგიულ ინტერესებს.

ყოველივე ამის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, რომ ირანის ურთიერთობები სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებთან არაა საფ-

რთხის შემცველი დღეს არსებული არც ერთი პარამეტრით, მით უმეტეს მას შემდეგ, რაც ირანს საერთაშორისო სანქციები მოუხსნეს და არ მოიაზრება რეგიონალური კონფლიქტების გაჩაღების, ანდა ძველი პრობლემების გააქტიურების არანაირი საშიშროება [14].

როდესაც დღეს ვსაუბრობთ ირანის რეგიონალური თანამშრომლობის პოლიტიკაზე სამხრეთ კავკასიის ქვეყნებთან ურთიერთობის კონტექსტში, ცხადია, ეს თანამშრომლობითი პოლიტიკა საზოგადოდ არის ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის განვითარების ძირითადი მიმართულება, როგორც ამას მიუთითებენ მკვლევარები და იგი მთელ მსოფლიოსთან (და მათ შორის კავკასიის რეგიონთან) კონსტრუქციული ურთიერთობების დამყარების ჩარჩოებში ვითარდება და ძირითადად, ქვეყნის ეროვნული ინტერესების დაცვას, სუვერენიტეტის, ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნებას და მრავალმხრივი განვითარების გრძელვადიან პერსპექტივას ეფუძნება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. http://a.wikipedia.org/wiki/ქვეყნების_სია_ერთ_სულ_მოსახლეზე მშპ-ის (ნომინალი) მიხედვით.
2. მირანდა ბაშელეიშვილი, ირანის ისლამური რესპუბლიკის საგარეო პოლიტიკის ფორმირება და განვითარება, ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, VIII, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2014.
3. Л. Савин, Движение неприсоединения, Иран и многополярность, <http://www.geopolitica.ru/article/dvizhenie-neprisoedineniya-iran-i-mnogopolyarnost#.WlpmotKLTiW>
4. Soltani, Fakhreddin and Amiri, Ekhtiari Reza, “Foreign Policy of Iran after Islamic Revolution”, Journal of Politics and Law, Vol. 3, No. 2, September, 2010.
5. Иран в меняющихся геополитических условиях: основные моменты внешней политики, 2014, <http://www.geopolitics.ru/2014/03/iran-v-menyayushhixsya-geopoliticheskix-usloviyax-osnovnye-momenty-vneshnej-politiki>
6. О региональной политике Исламской Республики Иран, В. И. Сажин, <http://www.iimes.ru/?p=3271>

7. Интересы Ирана в странах УАР. Интересы государств региона в сотрудничестве с Ираном <http://www.studfiles.ru/preview/5428337/page:4>
8. В. А. Аватков, Перекресток геополитических интересов России и Турции — Кавказ и Центральная Азия, <http://www.iim-es.ru/?p=8521#more-8521>
9. Д. В. Зеркалов, Политическая безопасность, Проблемы и реальность, К.: Основа, 2009. В трех книгах. Книга 1, Перспектива региональной безопасности в странах Центральной Азии и Южного Кавказа, <http://zerkalov.org.ua/node/2606>
10. Халифа-заде Махир, Иран и борьба за влияние на Южном Кавказе, Central Asia & Central Caucasus, 2011.
11. Иран без санкций: Южный Кавказ в выигрыше, <http://www.vestikavkaza.ru/news/Iran-bez-sanktsiy-YUzhnyy-Kavkaz-v-vyigryshe.html>
12. А. А. Корнилов, А. С. Матвеев, Иранская политика в отношении Армении: основные направления прагматического партнерства, <http://nashasreda.ru/iranskaya-politika-v-otnoshenii-armenii-osnovnye-napravleniya-pragmaticheskogo-partnerstva/>
13. Р. Шахсуваров, К вопросу об азербайджанско-иранских отношениях, <http://www.geopolitica.ru/article/k-voprosu-ob-azerbaydzhansko-iranskih-otnosheniyah#.WIp2pdKLTIU>
14. В. Сажин, Иран и Южный Кавказ, <http://www.geopolitica.ru/article/iran-i-yuzhnyy-kavkaz#.WIp3zNKLTIX>
15. А. А. Аванесян, Изменение геополитических позиций региональных и внерегиоранльных игроков на кавказе после событий августа 2008 г. http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2013/7/istoriya/avanesyan.pdf
16. И. Л. Алиев, трехсторонние форматы сотрудничества в регионе помогут обеспечить безопасность, <http://www.vestikavkaza.ru/news/Ilkham-Aliev-trehstoronnie-formaty-sotrudnichestva-v-regione-pomogut-obespechit-bezopasnost.html> © – Вестник Кавказа, 9 Апр, 2016.

Eka Bukhrashvili

*Doctor of History, Georgian Technical
University, Professor*

Maia Pirchkhadze

*Doctor of History, Sokhumi State
University, Professor*

The Prospects and Challenges of Caucasus and Iran's Regional Cooperation

Summary

From the point of Geopolitical view, Caucasus region is very significant for Iran. Iran Islamic Republic will do its best to prevent “non-regional” actor – USA or any other to penetrate into the Caucasus region. Here Iran's positions meet the positions of Turkey. At the modern stage, friendly neighborhood relations of Iran Islamic Republic highlight its main vector – to maintain national security and territorial integrity. This has a positive reflect and economic profit for Caucasus countries as well.